

Anna Paluszak-Bronka

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Cechy konstytutywne tożsamości kujawskiej na podstawie *Kujawskich legend, gawęd i gadek* Antoniego Benedykta Łukaszewicza

Streszczenie

Celem artykułu było przedstawienie cech konstytuujących tożsamość kujawską na podstawie opracowania Antoniego Benedykta Łukaszewicza *Kujawskie legendy, gawędy i gadki*. Analiza zabytku pokazała, że należą do nich:

odwoływanie się do mitów założycielskich, które są tworzone i upowszechniane po to, by potwierdzić zakorzenienie grupy i jej długiego (od czasów niemal prehistorycznych) trwania na danym obszarze;

przywiązanie do religii katolickiej (co nie przeszkadza łączyć praktyki religijne z praktykami magicznymi, obecnymi w religijności ludowej);

pamięć przeszłości (a zwłaszcza przeszłości heroicznej, jak bitwa pod Płowcami, ale i wydarzeń traumatycznych, bolesnych, jak II wojna światowa, cierpienia, prześladowania Kujawiaków w różnych okresach dziejów, rozdzielenie regionu spowodowane zaborami);

związek z miejscami (zabytkami architektury, kościołami, dworami), które są dziedzictwem otrzymanym po wcześniejszych pokoleniach;

świadomość bogactwa miejscowego folkloru, obrzędów (nie zawsze już praktykowanych, ale wciąż pozostających w pamięci kulturowej);

gwara (choć współcześnie nie ma już często żywotności komunikacyjnej, ale ciągle ma walor symboliczny, podkreślający odrębność Kujaw jako regionu).

Słowa kluczowe: Kujawy, tożsamość, komponenty tożsamości

W czasach postępującej globalizacji, szybkiego rozwoju cywilizacji i techniki, świadomość własnych korzeni jest niezwykle ważna, chroni ona bowiem człowieka przed zagubieniem w anonimowej zbiorowości i niesionej przez nią kulturze masowej¹. Znajomość własnej tożsamości zaspakaja

¹ G. Odoj, *Tożsamość kulturowa społeczności małomiasteczkowej*, Katowice 2007, s. 236.

również poczucie powinowactwa, jedności, wspólnotowości, rodzi doznanie bezpieczeństwa, daje wsparcie emocjonalne. Poprzez kontynuację pewnych zwyczajów, cenionych wartości, a także wiedzę o małej ojczyźnie, człowiek ma świadomość ciągłości i trwania. W ten sposób czyni zadość potrzebie afiliacji, czyli „bycia skądś”², innymi słowy mówiąc, identyfikacji i lokalizacji siebie w otaczającym go świecie. Wiedza o własnej tożsamości może być traktowana jako bufor chroniący przed szybko postępującymi procesami integracji i unifikacji. Pojęcie tożsamości interesuje uczonych różnych dyscyplin³, a sam termin – jak twierdzi Tadeusz Paleczny – zrobił w ostatniej dekadzie największą karierę, zaś literatura poświęcona samoidentyfikacji przekracza zdolności analityczne jednego człowieka⁴. W niniejszym artykule za nieuzasadnione uważam powtarzanie tego bogatego przeglądu definicji. Nie zamierzam też wdawać się w szczegółowe rozważania na temat, czym jest tożsamość. Na potrzeby szkicu i zawartej w nim problematyki interesuje mnie tożsamość regionalna, którą rozumiem jako: **rodzaj identyfikacji społeczno-kulturowej, rekonstruowany w oparciu o właściwości etnograficzne (materialne, duchowe i społeczne dziedzictwo kulturowe), dialektologiczne (gwary ludowe), historyczne i fizjograficzne regionu, przejawiające się w poczuciu więzi i solidarności kolektywnej jego mieszkańców**⁵.

Celem artykułu jest przedstawienie komponentów tożsamości kujawskiej na podstawie legend, mitów, opowiadań i historyjek, zebranych i spisanych przez Antoniego Benedykta Łukaszewicza⁶ w książce pt.: *Kujawskie legendy, gawędy i gadki*⁷. Zaznaczyć należy, że mam pełną świadomość, iż główny nurt w rozważaniach nad identyfikacją opiera się na badaniach tożsamości narracyjnej, dla których bazą są obszerne wywiady i ankiety przeprowadzone na dużej grupie respondentów. Niemniej uważam, że warto podjąć próbę opisu cech konstytuujących tożsamość, zachowanych w opowiadaniach spisanych, z których większość była przekazywana przez wielu Kujawiaków⁸ z pokolenia na pokolenie.

² A.W. Brzezińska, *Dzieciństwo i dorastanie: korzenie tożsamości osobistej i społecznej*, [w:] *Edukacja regionalna*, red. A.W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska, Warszawa 2006, s. 48.

³ Szczegółowo omawia je K. Kołatka w pracy *Gwary Krajny zwierciadłem tożsamości regionalnej*, praca doktorska, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2015 [komputeroopis].

⁴ T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, Kraków 2008, s. 17.

⁵ K. Kołatka, *Gwary Krajny zwierciadłem tożsamości regionalnej...*, op. cit., s. 308.

⁶ A.B. Łukaszewicz wywodzi się z Kujaw. W gawędach wskazuje jako swoje miejsce pochodzenia Kujawy wschodnie, wieś Świerna, gm. Lubień Kujawski, pow. włocławski (A.B. Łukaszewicz, *Kujawskie legendy, gawędy i gadki*, t. I, Wrocław 2012: 55) ? Przodkowie autora przybyli na Kujawy z Litwy w XIX w., jeszcze w czasie zaboru rosyjskiego. Z zamiłowania jest kolekcjonerem wytworów kultury materialnej regionu, a także zbieraczem starych porzekadeł, przysłów i opisów zdarzeń historycznych, również autorem *Słownika gwary Kujaw wschodnich, wyrazów dawniej używanych, porzekadeł i powiedzonek* (Włocławek-Kowal 2014).

⁷ A.B. Łukaszewicz, *Kujawskie legendy, gawędy i gadki*, t. I, Wrocław 2012, (dalej: **KL**).

⁸ Wspominał o tym A.B. Łukaszewicz podczas spotkania autorskiego promującego *Słownik gwary Kujaw wschodnich* (Włocławek, 6 października 2014). O źródłach, z których czerpał, pisał też [w:] *Słowie wstępnym*

Tematyka zasłyszanych lub odnalezionych w archiwalnych skarb-
nicach, a następnie zamieszczonych w zbiorze, 45 tekstów jest zróżnicowana,
rozciąga się bowiem od zagadnień wzniosłych, stylizowanych na stare,
genealogiczne – niekiedy z wątkami dociekań etymologicznych – opowie-
ści o charakterze mitologiczno-biblijnym (np.: *Najstarsza legenda świata
o raju na Kujawach; Jak Matka Boża po Kujawach chodziła*) oraz patetyczno-
-patriotycznym (*Różne oblicza śmiechu; Spadajunce gwiazdy*) i sięga aż do
historyjek uciesznych, komicznych, a niekiedy wręcz frywolnych (*Gawynnda
o kochaniu; Kawalerskie przygody Kujawioka*). Antologia ta, niezależnie od jej
walorów faktograficznych, poznawczych, a może i literackich, stanowi zdaniem
Adama Wróbla, „doskonałe świadectwo pięknej, jak najbardziej autentycznej
gwary kujawskiej”⁹.

Nazwa Kujawy

Wśród czynników konstytuujących tożsamość doniosłą rolę ma nazwa regionu. Sam
fakt jej użycia świadczy o przynależności do grupy i o poczuciu wspólnoty oraz –
jak zauważył Zenon Klemensiewicz, charakteryzujący czynniki sprawcze rozwoju
polszczyzny w czasach przedpiśmiennych¹⁰ – o bliskości psychicznej, obyczajowej
i językowej. Nazwa wyodrębnia członków danej społeczności na tle obcych¹¹.

Choronim¹² *Kujawy* dotyczy nie tylko regionu etnograficznego, ale nawią-
zuje też terytorialnie do Kujaw historycznych – jednej z ważniejszych dzielnic,
a później księstw średniowiecznej Polski¹³. Po raz pierwszy został on odnoto-

do *Kujawskich legend, gawęd i gadek...*, op. cit.: *Przez całe dorosłe życie zbierałem od najstarszych Kujaw-
wiaków różne historie i legendy. Staralem się je odtworzyć ze strzępów wspomnień i materiałów pisanych*
(KL 5) (wyróżnienie A.P.B.) Nierzadko informację o pochodzeniu legendy lub gawędy odnajdujemy w jej
tekście, np.: *Najstarsi mieszkańcy opowiadali różne historie* (KL 15); *Z wielkim przejęciem opowiadał nam –
mojej żonie, Halinie, i mnie – pan Jan Skowroński z Kowala* (KL 37).

⁹ A. Wróbel, *Posłowie*, [w:] A.B. Łukaszewicz, *Kujawskie legendy, gawędy i gadki...*, op. cit., s. 114.

¹⁰ Z. Klemensiewicz, *Historia języka polskiego*, Warszawa 2002, s. 19-20.

¹¹ A. Kłoskowska, *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 1996, s. 32.

¹² Choronim to nazwa własna kraju, regionu, większego terytorium wyznaczanego geograficznie lub admi-
nistracyjnie.

¹³ Granice historyczne i etnograficzne należy rozpatrywać oddzielnie, gdyż nie pokrywają się one ze sobą.
Pierwsze, zmieniające się na przestrzeni wieków (od starożytności po czasy nowożytne) dokładnie
zostały przedstawione w pracach historyków: Janusza Bieniaka (1963), Zenona Gulдона i Janusza
Poniewierskiego (Za: W. Szkulmowska, *Ziemia rodzinna to Kujawy*, Bydgoszcz 2006, s. 12). Drugie
ustalono na podstawie zasięgu gwary (Z. Sobierajski, *Gwary kujawskie*, Poznań 1952), występowania
stroju kujawskiego (H. Mikułowska, *Strój kujawski*, [w:] *Atlas polskich strojów ludowych*, cz. II, z. 3,
Poznań 1953) oraz samookreślenia ludu (R. Kukier, *Regionalizacja etnograficzna Kujaw (na podstawie
samookreślenia ludu)*, Bydgoszcz 1963; J. Gajek, *Skład etniczny Wielkiego Pomorza*, [w:] *Teka Pomor-
ska*, t. 3, nr 1-2, Toruń 1938/2009, s. 37).

wany w *Bulli gnieźnieńskiej* z roku 1136 i odnosił się tylko do nadwiślańskiego obszaru Kujaw¹⁴. Dopiero w XIII w. pojawił się jako określenie ziemi kruszwicko-włocławskiej (rdzennych Kujaw).

Nazwa *Kujawy*, jak twierdzi Oskar Kolberg¹⁵, powstała w epoce sadowienia się plemion słowiańskich pomiędzy Wisłą a Wartą. W KL czytamy, że: *poczęła się od samego Boga i pierwszych rodziców, od ich objawienia. Zjawa to objawienie, a ku oznaczało do. Ku-jawy to piękna stara nazwa – Do Objawienia. Zatem nazwa tej ziemi też określa, że był tu raj* (KL 11). Sięganie po mit założycielski jest bardzo ważnym elementem w konstruowaniu identyfikacji grupowej. W ten sposób podkreśla się przecież zakorzenienie wspólnoty na danym obszarze i jej długie trwanie.

Obok tej naiwnej, ludowej etymologii, mającej na celu wspomnianą mitologizację¹⁶, odnajdujemy w analizowanym zbiorze drugi jej źródłosłów: *Kujawy wschodnie graniczą z Mazowszem na dużej przestrzeni. Na tym pograniczu, terenie niezwykle równinnym, występują różne skupiska leśne – wydmy, jeziora i bagna. Od tej przyrody wzięła się starosłowiańska nazwa Kujawy, określana dawniej jako wydmy piaszczyste wśród borów* (KL 15). Wyjaśnienie to nawiązuje do podanego w *Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*¹⁷, według którego Kujawy należy wywodzić od ludowej nazwy gleby zwanej *kujawą*¹⁸, czyli jałowej, nieurodzajnej, najczęściej znajdującej się wśród lasów¹⁹. Etymologia nazwy *Kujawy* związana jest zatem z fizjografią tej krainy²⁰.

¹⁴ *Folklor Kujaw*, red. R. Lange, B. Krzyżaniak, A. Pawlak, Warszawa 1979, s. 10; J. Świąch, *Kujawy – region historyczno-etnograficzny*, [w:] *Sztuka ludowa Kujaw. Przeszłość i teraźniejszość*, red. W. Szkulmowska, Bydgoszcz 1997, s. 9; T. Dunin-Karwica, *Rola tradycji w kulturze wsi kujawskiej*, Toruń 2000, s. 9.

¹⁵ O. Kolberg, *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce*, t. III: *Kujawy*, cz. 1, Warszawa 1867, s. 16.

¹⁶ *Mitologizacja* to 'przekształcenie czegoś w mit lub legendę', od *mitologizować* 'przekształcać coś w mit, legendę; tworzyć mit wokół kogoś lub czegoś' *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, Warszawa 2003, t. II, s. 679.

¹⁷ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1883, t. IV, s. 850.

¹⁸ „Kujawa, oznacza w mowie ludu polskiego pewną odmianę gleby; w mowie ludu ruskiego zaś kraj stepowy, pustynię; por. *Kujawicze* i *Kujawy*. Stąd poszła nazwa całego obszaru nad Wisłą i Notecią, mającego przeważnie glebę oznaczoną tą nazwą”. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego...*, op. cit., t. IV, s. 850).

¹⁹ J. Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, Kraków 1901, t. II, s. 513.

²⁰ Warto dodać, że są też inne jej tłumaczenia. Kolberg (*Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa...*, op. cit., cz. I, s. 16) wywodził Kujawy od ludu Chawian, zamieszkujących Marchię Pregnicką, który dotarła podczas migracji na tereny nadwiślańskie. Etnograf nie podjął innej próby interpretacji nazwy, mimo że w jego dziele i w treści opracowania odnajdujemy: *Kujawa jest wiatr północny, który gdy wieje, nie trza siać, bo się nie urodzi* (Kolberg, *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa...*, op. cit., cz. I, s. 93), i w części słownikowej: *Wiatr kujawa – wiatr północny* (Kolberg, *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa...*, op. cit., cz. II, s. 278). Najbardziej przekonuje jednak tłumaczenie nazwy podane przez Stanisława Rosponda (S. Rospond, *Słownik nazw etymologicznych miast i gmin PRL*, Wrocław 1984, hasło: **Piotrków Kujawski**, s. 290-291), który wywodzi ją od prasłowiańskich słów **kui*, **kuiati* oznaczających 'wicher' oraz 'teren równiny, wydmy, narażony na silne podmuchy wiatru', należy bowiem pamiętać, o czym

Kujawy jako region wyodrębniony historycznie i etnograficznie – subregiony Kujaw

Kujawy leżą w centrum kraju. Czytamy w KL: *Część tej historii związana jest z rejonem Kujaw położonym w centralnej części Polski* (KL 100). Rozciągają się one w od Inowrocławia do Włocławka: *Ludzie wracają i będą wracać do swych korzeni, na Kujawy: do okolic Włocławka, Kruszwicy i Inowrocławia. Podziwiają piękno tej ziemi okolic Gopła i Wisły* (KL 22).

Nie jest to dzielnica jednorodna językowo i homogeniczna kulturowo, chociaż należy podkreślić, że w kontakcie z kulturami sąsiadującymi Kujawy wykształciły tyle cech wspólnych, iż tożsamość ich, jako odrębnego regionu nie może być kwestionowana²¹. Ta spójność terytorialna podkreślana jest również w analizowanym zabytku: *Modlitwa ta stała się przysłowiem i zyskała popularność na terenie całych Kujaw* (wyróżnienie A.P.B.), *ale także w sąsiednich ziemiach* (KL 28).

Istotne znaczenie dla kształtowania się polifoniczności Kujaw miała historia obszaru, a szczególnie ukształtowanie się w ciągu wieków dwóch subregionów: zachodniego – ze stolicą w Inowrocławiu i wschodniego – ze stolicą we Włocławku. Na skutek różnych podziałów²², zachodnia część ziemi kujawskiej

wspomniano wcześniej, że notowana w *Bulli gnieźnieńskiej* nazwa odnosiła się tylko do obszaru nadwiślańskiego, a więc właśnie wydmowego. Dopiero w XIII wieku objęła ona ziemię kruszwicko-włocławską (*Folklor Kujaw*, red. R. Lange, B. Krzyżaniak, A. Pawlak, op. cit., s. 10; T. Dunin-Karwica, *Rola tradycji w kulturze wsi kujawskiej*, Toruń 2000, s. 9). Podobne objaśnienie (od apelatywu *kujawa* ‘miejsce w polu jałowe, nieurodzajne, goliźna wśród lasów, wydma’, też ‘wiatr północny’) choronimu znajduje się opracowaniu *Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany*, red. S. Rymut, Kraków 2003, t. V, s. 458.

²¹ Żaden z badaczy, zajmujący się regionalizacją etnograficzną Polski, nigdy nie zakwestionował Kujawiaków jako odrębnej grupy. Przeciwnie – jak zauważa J. Świąch (Kujawy – region historyczno-etnograficzny, [w:] *Sztuka ludowa Kujaw. Przeszość i teraźniejszość*, red. W. Szkulmowska, Bydgoszcz 1997, s. 9) – uczeni zwracali uwagę na ich odmienności w zakresie stroju, folkloru, obrzędów rodzinnych i dorocznych oraz na świadomość swojej odrębności grupowej i kulturowej, która przetrwała wśród Kujawiaków, pomimo podziału regionu zarówno przez państwa zaborcze, jak i spowodowanego zróżnicowanymi warunkami fizjograficznymi (subregiony). Istnieją pewne różnice w języku, pieśniach, ubiorze czy szczegółach kultury materialnej, które wynikają chociażby z sąsiedztwa. W zachodniej części regionu widoczne są wpływy wielkopolskie, zaś we wschodniej – mazowieckie, ale – jak pisał J. Gajek – jadąc przez Kujawy trudno rozstrzygnąć, gdzie kończą jedne i zaczynają drugie (J. Gajek, *Skład etniczny Wielkiego Pomorza...*, op. cit., s. 37; zob. Z. Sawaniewska-Mochowa, *Źródła etnograficzne i teksty folkloru jako baza empiryczna słownika gwarowego (na przykładzie Kujaw)*, „Język Polski” 2016, XCVI, z. 3, s. 28.

²² Już w XIV wieku, w związku z walkami z Zakonem Krzyżackim, zaczął kształtować się ten podział, który został ostatecznie przypieczętowany w stuleciu następnym. Wtedy to nastąpiło wydzielenie dwóch województw: brzesko-kujawskiego i inowrocławskiego (J. Świąch, *Kujawy – region historyczno-etnograficzny*, [w:] *Sztuka ludowa Kujaw. Przeszość i teraźniejszość*, red. W. Szkulmowska, Bydgoszcz 1997, s. 17; W. Szkulmowska, *Ziemia rodzinna...*, op. cit., s. 14). Od tego czasu zwykło się mówić o Kujawach wschodnich i zachodnich, chociaż do XVIII wieku odbywały się wspólne dla całych Kujaw sejmiki w Radziejowie. Po I rozbiórce Polski w 1772 r. Prusy zagarnęły znaczną część województwa inowrocławskiego oraz zachodnią część województwa brzeskiego. Po II rozbiórce Polski (1793) całe Kujawy na krótko znalazły się pod panowaniem pruskim, by w 1815 r., po kongresie wiedeńskim, znowu

znalazła się pod silnymi wpływami niemieckimi, zaś jej część wschodnia podlegała cywilizacji rosyjskiej: *Kujawy [...] Rozdarte były na połowe bez zaborców Niemców i Rusków* (KL 47). *Kujawy wschodnie mieli Ruskie pod sobą w czasach zaborów Polski* (KL 52). Wpłynęło to nie tylko na odmienne realia społeczne i językowe, ale także na zróżnicowaną sytuację gospodarczą obu okręgów²³. Czytamy o tym w analizowanym zbiorze: *Jeszcze przed wojnum na wsiach bida była* (KL 72); *Początek drugiego połowy XX wieku na kujawskich wsiach był jag za króla Cwiczka. Wszystko robiłem rycznie abo w kónie* (KL 92); *Kujawy wschodnie ze stolicą we Włocławku, były dawniej biedne. Mówiono o nich: „Laski, piaski i karaski” [...]. Ludziom nie przelewało się. Buty noszono te same po kilka razy do szewca, aby załatać i podzelać. Palta, ubrania i spódnice często były przenicowywane, tzn. przesywane wyblakłą, wierzchnią stroną do wewnątrz. W niedzielę i święta pod kościołami zbierali się żebracy – tzw. dziady* (KL 26); *Wola Olszowa, jak i inne kujawskie wsie w pierwszej połowie XX wieku, miały wspiane tradycje i dobre zwyczaje. Ludzie żyjąc w biedzie, w rodzinach wielodzietnych, w przeludnieniu, bardzo się szanowały [...]. Często w czasach niedostatku pożyczali sobie chleb, mąkę, cukier, jajka, naftę, narzędzi do pracy ręcznej i maszyny rolnicze konne* (KL 103).

Ubóstwo tej części Kujaw wynikało przede wszystkim z niedoinwestowania przemysłu i rolnictwa oraz łupieżczej polityki zaborcy/okupanta: *Kujawiacy [...] [u]męczeni tragicznymi przejściami wojennymi ciężką pracą ponad siły, rozkochali się w tej gołej niedoinwestowanej ziemi. Startowali do prowadzenia gospodarstw od zera* (KL 106). Kryzys gospodarczy dodatkowo potęgowały warunki fizjograficzne, trzeba bowiem pamiętać, że nie było tu żyznych gruntów ornych. Brakowało również lasów, z runa których Kujawiacy mogliby zapewnić dostatek swoim rodzinom: *Ta część regionu – biedne Kujawy południowo-wschodnie, o lekkich, bielicowych i piaszczystych glebach IV, V i VI klasy są równinne i słabo zalesione* (KL 103).

W KL pojawiają się także inne, wyróżnione ze względu na warunki naturalne, nazwy subregionów Kujaw²⁴. Są to **Kujawy białe** i **Kujawy borowe**:

przez środek regionu przebiegła granica dwóch państw zaborczych (T. Dunin-Karwica, *Rola tradycji w kulturze wsi kujawskiej*, Toruń 2000, s. 9-10; W. Szkulmowska, *Ziemia rodzinna...*, op. cit., s. 13-15). Podczas drugiej wojny światowej dawna część zaboru pruskiego została przyłączona do Wartheganiu, czyli należała do Rzeszy Niemieckiej, zaś część wschodnia do Generalnej Guberni. Także w wolnej Polsce Kujawy nie zawsze należały do tego samego regionu administracyjnego. Dopiero w 1998 roku weszły w całości w skład województwa kujawsko-pomorskiego (T. Dunin-Karwica, *Rola tradycji w kulturze wsi kujawskiej*, Toruń 2000, s. 10).

²³ D. Kalinowska, *Gzik, żur i prażucha. Tradycje kuchni kujawskiej*, Włocławek 2014, s. 8.

²⁴ Nazw subregionów wydzielonych ze względu na różnice, wynikające z warunków fizjograficznych i używanych przez samych Kujawiaków, jest znacznie więcej. Opisał je chociażby, na podstawie używanych przez lud, R. Kukier, *Regionalizacja etnograficzna Kujaw...*, op. cit., s. 20). Wymienia je także monografia: *Folklor Kujaw*, red. R. Lange, B. Krzyżaniak, A. Pawlak, op. cit., W. Szkulmowska, *Ziemia rodzinna...*, op. cit., s. 16). Podział Kujaw etnograficznych na regiony możemy znaleźć również na

Kłóbka to stara, malownicza wieś leżąca na terenie białych, borowych Kujaw (KL 23); W majuntkach ślacheckich na granicy z Mazowszym dziwne historie się działy. Na tych białych Kujawach kole rzeczki Łochni ludzie musieli gołymi ryncami gnój krowi, świński ji kónski rozwolać po polu (KL 48). Taki pogrzeb był w mieście Kowalu, co leży na tych równych białych Kujawach (KL 86). Nazwa **Kujawy białe** odnosi się do centralnej części regionu, położonej między Gniewkowem, Aleksandrowem Kujawskim i Brześciem, która w odróżnieniu od **Kujaw czarnych**, posiada wspomniane powyżej piaszczysto-gliniaste gleby²⁵, natomiast nazwanie **Kujawy borowe** związane jest z nielicznie występującymi tu lasami, zwanymi borami²⁶.

Etnograficzna granica Kujaw wschodnich²⁷

Modlitwa ta stała się przysłowiem i zyskała popularność na terenie całych Kujaw (wyróżnienie A.P.B.), ale także w sąsiednich ziemiach: Wielkopolsce, Mazowszu i ziemi łódzkiej (KL 28). Jest to granica Kujaw wschodnich, a ziemia łódzka to najprawdopodobniej dawne województwo łódzkie²⁸ (obejmowało ono swym zasięgiem ziemię łączyczką). Według Zenona Sobierajskiego²⁹, który na podstawie zasięgów cech fonetycznych i morfologicznych wyznaczył językowe granice interesującego nas tu regionu, Kujawy łączyły się z ziemią łączyczką od Kłodawy aż po Kutno³⁰.

Inne fragmenty KL odnoszą się do pogranicza kujawsko-mazowieckiego: *Miszkalim na granicy Kujaw z Mazowszem we wsi Świerna (KL 55); Folwarg Dziankowo leżoł na granicy z Mazowszem (KL 60).*

stronach: <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=kujawy-kultura2> [dostęp: 28.01.2017] oraz <http://www.nasze.kujawsko-pomorskie.pl/etnografia/kujawy.html> [dostęp: 28.01.2017].

²⁵ *Folklor Kujaw*, red. R. Lange, B. Krzyżaniak, A. Pawlak, op. cit., s. 8; T. Dunin-Karwica, *Rola tradycji w kulturze wsi kujawskiej*, Toruń 2000, s. 10; Trapszyc, Kujawy, <http://www.nasze.kujawsko-pomorskie.pl/etnografia/kujawy.html> [dostęp: 28.01.2017].

²⁶ „Kujawy Borowe posiadają biedniejszą ziemię na obszarze za Brześciem do Kowalewa, Chodcza i Sompolna. W skład lasów, nazywanych przez lud borami, wchodzi sosna, dąb, brzoza” J. Gajek, *Skład etniczny Wielkiego Pomorza...*, op. cit., s. 37; <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=kujawy-kultura2> [dostęp: 28.01.2017].

²⁷ W przeciwieństwie do granic ustanowionych administracyjnie, ma ona charakter labilny, nieliniowy. J. Darmosz, *Region i regionalizm. Studium interdyscyplinarne*, Warszawa 1987, s. 22.

²⁸ Łódź leży na ziemi łączyczkiej. Z. Sawaniewska-Mochowa, *Źródła etnograficzne i teksty folkloru jako baza empiryczna słownika gwarowego (na przykładzie Kujaw)*, „Język Polski” 2016, XCVI, z. 3, s. 28.

²⁹ Z. Sobierajski, *Gwary kujawskie*, Poznań 1952, s. II-IV.

³⁰ Ibidem, mapa 2.

Wyznanie

Grupą dominującą na Kujawach byli zawsze Polacy katolicy³¹. Czytamy o nich w KL: *Wierzunce byli w Boga* (KL 47), chociaż – jak twierdził Kolberg³² – pobożność Kujawiaków była „więcej na powierzchownych formach niż prawdziwej wierze oparta”. Kujawiacy pilnie uczęszczali do kościoła: *Na mszach w kościele się spotykali* (KL 71); *chodzili na msze do kościoła* (KL 73). *Modlili się zawdy do Pana ło pómoc. Wierzyli, że „Pan Bóg jag dopuści, to i z kija wypuści* (KL 89); *Często modlili się o pracę, nawet „dawali na mszę”, aby ją otrzymać* (KL 108). Oddawali cześć Matce Bożej: *Kujawioki śpiwajum przy figurkach do Matki Boski Królowy Polski* (KL 46), ufali w stawiennictwo świętych, do których zanosili swe prośby: *zaczęli głośno się modlić i żarliwie prosić o pomoc świętego* (KL 34-35) oraz powierzali się ich opiece: *łoddol Bogu jak tyż świntym biskupum ji mynczynnikum, patrónum Polski: Wojciechowi ji Stanisławowi, samygo siebie i dzielnych swoich wojów* (KL bez paginacji). Pomimo niezaprzeczalnej religijności Kujawiaków, wszelkie praktyki o charakterze katolickim przeplatały się z pradawnymi wierzeniami, wywodzącymi się jeszcze z czasów pogaństwa. Kujawiacy odczyniali uroki: *Trza mu teroz turok odczynić* (KL 70); wierzyli w złowrogie demony, zamieszkujące zbiorniki wodne, tereny bagniste lub chaszczce: *Jak najstarsi ludzie i ich pradziadkowie opowiadali, pojawiały się tam od czasu do czasu świetlili czyli świtniki. To takie błędne ogniki i rusalki wodne, wodnice. Razem te zwidy-majaki wieczorami wabiły ludzi. Szczególnie tych, co samotnie chodzili [...], żeby ich utopić* (KL 33). Rechot żab, krakanie ptaków, a nawet nadciągające czarne chmury uznawali za zły znak.

Historia

Tożsamość konstituuje też pamięć przeszłości, a zwłaszcza traumatycznych wydarzeń i postaci, które wslawiły się niezwykłymi czynami i mogą być wzorem norm postępowania i postaw. Wspólna historia jest bowiem bardzo ważna dla budowania poczucia więzi wspólnotowej.

Do wspomnianych w KL wydarzeń, zachowanych w pamięci potomnych, należy bitwa pod Płowcami z 1331 roku. Czytamy o niej: *Łoj działo sie łonegdaj, działo, kupa lat tymu jaż w Roku Pańskim 1331 ... łów dzień pamintny był – rocznica przeniesinia ciała świntygo Stanisława, znaczy sie 27 września... Łokietek galancie*

³¹ Współegzystowali oni w przeszłości z innymi wyznaniem i grupami etnicznymi: na zachodzie głównie Oledrami i kolonistami niemieckimi, na wschodzie – Żydami i Cyganami.

³² O. Kolberg, *Lud. Jego zwyczaj, sposób życia, mowa...*, op. cit., cz. I, s. 50.

skrzyntnie wybroł bitwe kole Radziejewa, we wsi zwanej Płowce (KL bez paginacji), kiedy to rycerstwo polskie pod wodzą Łokietka stoczyło walkę z Krzyżakami.

Z kolejnych stron KL dowiadujemy się, że Kujawy to dawniejsze państwo Goplan: *W krainie Goplan, zwanej tej Kujawami, było bardzo mało kamieni* (KL 21), których jednym z przywódców był Wodzisław, przodek Mieszka I: *Dawno temu, tysiąc lat i jeszcze sto przed chrztem Polski, żył jeden z protoplastów Mieszka I i króla Bolesława Chrobrego, wielmożny pan, wielki wojownik plemienia kujawskiego, Włodzisław. W czasach lechickich plemię to nazywało się Goplanami. Zamieszkiwali tereny od rzeki Warty wokół jeziora Gopła i części dorzecza Wisły* (KL 18). *Włodzisław był niezwykłym przywódcą. Przez pół wieku przewodził swojemu ludowi. Wielokrotnie pobił Prusów, Rusinów i sprzymierzonych z nimi Bałtów znad morza [...]. Pobudował na wzgórzach dzisiejszego Kulina posąg boga Światowida o czterech twarzach* (KL 18).

Poza tym dość dokładnie poznajemy okoliczności narodzin w 1310 r. Kazimierza Wielkiego w chłopskiej chacie Jagnieszki i Bartka w Kowalu (KL 39), chociaż prawdopodobnie przyszły król Polski urodził się w założeniu obronnym typu grodowego, zniszczonym przez Krzyżaków w 1327 roku, a następnie zastąpionym przez niewielką siedzibę obronną, odnowioną przez niego³³.

Z kart zabytku wyłania się też tragedia Żydów z Kowala, których: *we wrześniu 1941 r. Niemcy zgromadzili w zamkniętym kościele parafialnym. Biedacy mogli zabrać tylko osobiste rzeczy i trochę żywności. Rzekomo kierowani byli do miejsc przymusowej pracy. Zamknięci przez dwa tygodnie głodowali. Nie mieli żywności, wody, pryczy, ubikacji. Po dwóch tygodniach, wycieńczonych do granic możliwości pędzono na pieszo do Czerniewic, na stację kolejową. Przeznaczeni byli na zagładę w obozie, w Oświęcimiu. Ten orszak śmierci prowadzili uzbrojeni żandarmi z psami* (KL 98).

Przeszłość Kujaw to też historia wielu zabytków, np. małego drewnianego kościoła, pobudowanego na skraju wsi Nakonowo w XVI w., Diabołkiem zwanym (KL 33-35) lub kościoła pod wezwaniem św. Prokopa (patrona dziewic i kobiet dojrzałych) w Kłóbce (KL 26-29); Wzgórza Zamkowego z Mysią Wieżą w Kruszwicy (KL 17); kopalni soli w Inowrocławiu (KL 17); ludzi tu urodzonych i zasłużonych dla regionu, takich jak: Jan Skowroński z Kowala, który zapisał się w pamięci potomnych jako wytrwały, niepoddający się przeciwnościom losu, budowniczy miejscowego młyna (KL 39-42) czy Marysieńka Higersbergerówna, córka dziedzica z Chocenia, dzięki której pobudowano miejscową szkołę i drogi (KL 36-39).

³³ Za: https://pl.wikipedia.org/wiki/Zamek_w_Kowalu [dostęp: 26.02.2017].

Zwyczaje i obrzędy

Na całych Kujawach do początku XX wieku³⁴ zachowała się bogata obrzędowość związana ze ślubem, weselem i poprzedzającymi je czynnościami – zaświadcza o tym również analizowany zbiór legend i gadek. Narrator wspomina o zmówniach³⁵ i zaręczynach³⁶: *Pryntko kupiłam pierścionek z czerwonym łoczkiem za bóny dolarowe. Po miesiuncu miałem zmówniny no i nasze zaręczyny w chałupie moi Halinki. Łojce godali o naszym majuntku ji weselu* (KL 95). Po powrocie z mszy do domu weselnego młodzi byli witani w sieni chlebem i solą. Przed rozpoczęciem przyjęcia musieli też przez chwilę przytrzymać na rękach małe dzieci: *Chłoposzka ji dziełuszke na ryncie nam wtrynili na szczyńście – aby mić potómstwo* (KL 95). Na weselu pojawiali się przebierance: *Przebirańce tyż były. Cyganki z rynki chytnym przepowiednie godały. Przebrano ciotka z Chameryki młodemu podarki dała – kielbase z jojkami, coby mu nie brakowało, a młody wyszywany fartuszek, coby późni okrywoł brzuszek* (KL 95-96). Po dużym obiedzie³⁷ odbywały się oczepiny³⁸: *Po dużym łobiedzie Marszałkowo ze Świerny ji siostra Zdicha zaro po północy nos łoczepiały ji mundre przyśpiwki śpiwały. Panny młody wiunek pod dwa głym-bokie talirze schowały ji na stole letko położyły. No i mojium muszke i kwiotek tyż* (KL 96).

W zwyczajach i obrzędach pogrzebowych możemy odnaleźć wiele punktów styčných, które łączą Kujawy z innymi regionami, a niektóre z wierzeń im towarzyszących, wywodzą się jeszcze z czasów wspólnoty słowiańskiej. Do powszechnie znanych należały *puste noce*: *Jag był nieboszczykim, to leżoł w domu, bo dawni były łodprawiane „puste noce”* (KL 86). Według wierzeń ludowych dusza zmarłego aż do pogrzebu przebywała w pobliżu ciała. Żeby spokojnie

³⁴ Większość kujawskich zwyczajów znalazła się w odwrocie po II wojnie światowej wskutek dynamicznych przemian społeczno-ekonomicznych, politycznych i urbanizacyjnych. Współcześnie część z nich można podziwiać w postaci reliktyw lub rekonstrukcji.

³⁵ Zmówniny odbywały się w czwartek po rainach. Było to oficjalne spotkanie, nierzadko z muzyką, tańcami i śpiewem, na którym rodzice młodych uzgadniali ostatecznie sprawy majątkowe, wybierano starszego družbę, znającego doskonale obrzęd weselny, ustalano listę gości oraz pary w orszaku weselnym (B. Krzyżaniak, *Zwyczaje i obrzędy*, [w:] *Folklor Kujaw*, red. R. Lange, B. Krzyżaniak, A. Pawlak, op. cit., s. 250-254).

³⁶ Zaręczyny zwane też *zdawinami*, *zrękowinami* lub *pierścionkami* odbywały się w sobotę przed pierwszą zapowiedzią. Wtedy to dokonywano wyboru druchen i družbów oraz ustalano sprawy organizacyjne, związane z weselem (T. Dunin-Karwica, *Rola tradycji w kulturze wsi kujawskiej*, Toruń 2000, s. 37).

³⁷ Duży obiad odbywał się po północy. Przerywano tańce i družbowie przynosili do izby jabłonek lub gajeczek. Gdy goście kończyli posiłek, starsza druhna rozpoczynała oczepiny. B. Krzyżaniak, *Zwyczaje i obrzędy*, [w:] *Folklor Kujaw*, red. R. Lange, B. Krzyżaniak, A. Pawlak, op. cit., s. 296.

³⁸ Oczepiny były kulminacyjnym momentem wesela. Przy poważnych, obrzędowych pieśniach, panna młoda żegnała się z domem rodzinnym, a zgromadzone w tym czasie kobiety odpinały część wieńca lub korony z jej głowy. Następnie zakładano jej czepiec. B. Krzyżaniak, *Zwyczaje i obrzędy*, [w:] *Folklor Kujaw*, red. R. Lange, B. Krzyżaniak, A. Pawlak, op. cit., s. 301-308.

mogła przejść w zaświaty, a zmarły nie straszyl lub nie wyrządzał szkód w gospodarstwie, krewni, sąsiedzi i znajomi czuwali przy nim, palili świece i modlili się o jego zbawienie. Podczas *pustych nocy* nikt z rodziny nie sypiał w domu, panowało bowiem przeświadczenie, że podczas snu dusza może na krótki czas opuścić ciało. Jeżeli spotkałaby się z duszą nieboszczyka, nie byłoby już dla niej powrotu. Musiałaby odejść wraz z nim do świata zmarłych³⁹.

Język⁴⁰

Wszyscy badacze zajmujący się problemem tożsamości, uważają, że język jest jednym z ważniejszych jej składników⁴¹. Na pewno wyróżniał on Kujawiaków, czego dowodzą prace Zenona Sobierajskiego⁴². Wyróżniał, bo jeszcze w połowie XX wieku powszechnie posługiwano się gwara⁴³ rozumianą jako język ludu. Czytamy w KL: *Mówili po polsku, ale po miastowemu, dlatego trudno było ich zrozumieć* (KL 24). Wspólna mowa nie tylko pełniła funkcję jednoczącą, ale i separującą Kujawiaków, gdyż w ich przekonaniu, niektóre określenia były charakterystyczne tylko dla gwary kujawskiej: *Te kopaczki nazywalim na Kujawach gónichy, bo trza było za kartoflami lotać* (KL 92). Sytuacja ta uległa zmianie w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku. Wtedy już tylko *Starsi ludzie gwarum se godali, a młodsze po miastowemu* (KL 95). Wpływ na to miały procesy migracyjne i globalizacyjne oraz unifikacyjna polityka czasów okresu PRL, pamiętać bowiem należy, że panował wtedy pogląd, iż gwary są gorszymi, kalekimi odmianami języka ogólnego⁴⁴, zaś osobom posługującym się nimi towarzyszyło poczucie skrzepowania. Wyzbywano się gwary w przekonaniu, że zdradza one wiejskie lub małomiasteczkowe pochodzenie oraz braki w edukacji szkolnej.

³⁹ B. Ogrodowska, *Zwyczaj, obrzędy i tradycje w Polsce. Mały słownik*, Warszawa 2000, s. 182-183.

⁴⁰ Język Kujawiaków nie jest jednolity. Różnice obserwujemy zarówno w systemie gramatycznym, jak w zasobie leksykalnym, ale ustępują one przewadze cech wspólnych, nie naruszają jedności grupy. Poza tym wiele z nich pojawiło się stosunkowo późno, kiedy część wschodnia znalazła się pod wpływem Rosji, a zachodnia – Niemiec.

⁴¹ Tambor, file:///C:/Users/UKW1/Downloads/Kulturowe%20wyznaczniki%20tozsamosci%20-%20Jolanta%20Tambor(2).pdf [dostęp: 27.02.2017].

⁴² Z. Sobierajski, *Gwary kujawskie*, Poznań 1952.

⁴³ O gwarze w analizowanym zbiorze pisałam już w artykule: A. Paluszak-Bronka, *Stylizacja gwarowa w „Kujawskich legendach, gawędach i gadkach” Antoniego Benedyka Łukaszczyka*, „Polonica” 2016, t. XXXVI, s. 249-258.

⁴⁴ J. Tambor, *Mowa Górnślązaków oraz ich świadomość językowa i etniczna*, Katowice 2008, s. 117.

Podsumowanie

Powyższa analiza, oparta na tekstach zgromadzonych w KL – być może miejscami nazbyt prezentacyjna – pokazała, że do cech konstytuujących tożsamość kujawską należały:

- odwoływanie się do mitów założycielskich, które są tworzone i upowszechniane po to, by potwierdzić zakorzenienie grupy i jej długiego (od czasów niemal prehistorycznych) trwania na danym obszarze;
- przywiązanie do religii katolickiej (co nie przeszkadza łączyć praktyki religijne z praktykami magicznymi, obecnymi w religijności ludowej);
- pamięć przeszłości (a zwłaszcza przeszłości heroicznej, jak bitwa pod Płowcami, ale i wydarzeń traumatycznych, bolesnych, jak II wojna światowa, cierpienia, prześladowania Kujawiaków w różnych okresach dziejów, rozdarcie regionu spowodowane zaborami);
- związek z miejscami (zabytkami architektury, kościołami, dworami), które są dziedzictwem otrzymanym po wcześniejszych pokoleniach;
- świadomość bogactwa miejscowego folkloru, obrzędów (nie zawsze już praktykowanych, ale wciąż pozostających w pamięci kulturowej);
- gwara (choć współcześnie nie ma już często żywotności komunikacyjnej, ale ciągle ma walor symboliczny, podkreślający odrębność Kujaw jako regionu).

O te wartości należy dbać i przekazywać je z pokolenia na pokolenie, tak by trwały w świadomości potomnych. Apeluje o to także narrator KL: *Tak i teraz w XXI wieku różnie bywa. Nie ma już swatów, posypywania piaskiem podłóg, książeczek z litanią do Matki Boskiej w oknie w czasie burzy, Żydzi w drzwiach swoich sklepów już nie kłaniają się w pas, nie jeżdżą tabory cygańskie ze śpiewającymi i grającymi Cyganami, nie słyszą tętentu i rżenia koni. Świat XX wieku oddala się od nas. **Oby nie uległ zapomnieniu** (wyróżnienie A.P.B.). Kujawskie rodziny posiadają swoją bogatą, barwną historię pełną heroizmu, tragicznych, ale i radosnych zdarzeń. Nasi bliscy tak szybko odchodzą – my uczymy się ich kochać (KL 109). Jednocześnie zauważa on, że: *Ludzie wracają i wracać będą do swych korzeni, na Kujawy: do okolic Włocławka, Kruszwicy i Inowrocławia. Podziwiają piękno tej ziemi okolic Gopła i Wisły* (KL 22). Wracają w poszukiwaniu własnej tożsamości.*

Bibliografia

1. Bieniak J., *Rola Kujaw w Polsce Piastowskiej*, „Ziemia Kujawska” t. I, Inowrocław-Włocławek 1963, s. 27-71.
2. Bieniak J., *Kujawy jako region historyczny*, „Rocznik Kulturalny Kujaw i Pomorza” 1993, t. 12, s. 9-20.
3. Brzezińska A.W., *Dzieciństwo i dorastanie: korzenie tożsamości osobistej i społecznej*, [w:] *Edukacja regionalna*, red. A.W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska, Warszawa 2006, s. 47-78.
4. Darmosz J., *Region i regionalizm. Studium interdyscyplinarne*, Warszawa 1987.
5. Dunin-Karwica T., *Rola tradycji w kulturze wsi kujawskiej*, Toruń 2000.
6. *Folklor Kujaw*, red. R. Lange, B. Krzyżaniak, A. Pawlak, Warszawa 1979.
7. Gajek J., *Skład etniczny Wielkiego Pomorza*, [w:] *Teka Pomorska*, 1938/2009, t. 3, nr 1-2.
8. Guldon Z., *Kształtowanie się regionu kujawskiego w XII-XVIII wieku*, „Literatura Ludowa” 1963, r. VII: Kujawy, nr 2-3, s. 4-8.
9. Guldon Z., Poniewierski J., *Podziały administracyjne Kujaw i ziemi dobrzyńskiej w XII-XIV wieku*, Warszawa-Poznań 1974.
10. Kalinowska D., *Gzik, żur i prażucha. Tradycje kuchni kujawskiej*, Włocławek 2014.
11. Karłowicz J., *Słownik gwar polskich*, Kraków 1901, t. II.
12. Klemensiewicz Z., *Historia języka polskiego*, Warszawa 2002.
13. Kłoskowska A., *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 1996.
14. Kolberg O., *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce*, Warszawa 1867, t. III: Kujawy, cz. 1 i 2.
15. Kołatka K., *Gwary Krajny zwierciadłem tożsamości regionalnej*, praca doktorska, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2015 [komputeropis].
16. Krzyżaniak B., *Zwyczaje i obrzędy*, [w:] *Folklor Kujaw*, red. R. Lange, B. Krzyżaniak, A. Pawlak, Warszawa 1979, s. 173-353.
17. Kukier R., *Regionalizacja etnograficzna Kujaw (na podstawie samookreślenia ludu)*, Bydgoszcz 1963.
18. Lange R., *Charakterystyka regionu*, [w:] *Folklor Kujaw*, red. R. Lange, B. Krzyżaniak, A. Pawlak, Warszawa 1979, s. 5-25.
19. Łukaszewicz A.B., *Kujawskie legendy, gawędy i gadki*, t. I., Wrocław 2012.
20. Mikułowska H., *Strój kujawski*, [w:] *Atlas polskich strojów ludowych*, cz. II, z. 3, Poznań 1953.
21. *Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany*, red. S. Rymut, Kraków 2003, t. V.
22. Odoj G., *Tożsamość kulturowa społeczności małomiasteczkowej*, Katowice 2007.
23. Ogrodowska B., *Zwyczaje, obrzędy i tradycje w Polsce. Mały słownik*, Warszawa 2000, s. 182-183.
24. Paleczny T., *Socjologia tożsamości*, Kraków 2008.
25. Paluszak-Bronka A., *Stylizacja gwarowa w „Kujawskich legendach, gawędach i gadkach” Antoniego Benedyka Łukaszewicza*, „Polonica” 2016, t. XXXVI, s. 249-258.
26. Rospond S., *Słownik nazw etymologicznych miast i gmin PRL*, Wrocław 1984, s. 290-291.

27. Sawaniewska-Mochowa Z., *Źródła etnograficzne i teksty folkloru jako baza empiryczna słownika gwarowego (na przykładzie Kujaw)*, „Język Polski” 2016, t. XCVI, z. 3, s. 27-36.
28. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1883, t. IV, s. 850-852.
29. Sobierajski Z., *Gwary kujawskie*, Poznań 1952.
30. Sobierajski Z., *Jak mówią Kujawiacy*, „Literatura Ludowa” 1950, t. VII: *Kujawy*, z. 2-3, s. 14-17.
31. Szkulmowska W., *Ziemia rodzinna to Kujawy*, Bydgoszcz 2006.
32. *Sztuka ludowa Kujaw. Przeszłość i teraźniejszość*, red. W. Szkulmowska, Bydgoszcz 1997.
33. Święch J., *Kujawy – region historyczno-etnograficzny*, [w:] *Sztuka ludowa Kujaw. Przeszłość i teraźniejszość*, red. W. Szkulmowska, Bydgoszcz 1997, s. 9-20.
34. Tambor J., *Mowa Górnoślązaków oraz ich świadomość językowa i etniczna*, Katowice 2008.
35. *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, Warszawa 2003, t. II.
36. Wróbel A., *Posłowie*, [w:] *Kujawskie legendy, gawędy i gadki*, t. I., Wrocław 2012, s. 112-123.

Netografia

1. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Kujawy>.
2. https://pl.wikipedia.org/wiki/Zamek_w_Kowalu.
3. <http://www.ramotowscy.pl/strona-Kujawy.asp>.
4. Piotrowska A.E., *Kultura ludowa*, [w:] *Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe*, red. H. Karaś, <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?11=kujawy-kultura2>.
5. Tambor J., *Kulturowe wyznaczniki tożsamości. Tożsamość mieszkańców województwa śląskiego*, file:///C:/Users/UKW1/Downloads/Kulturowe%20wyznaczniki%20tozsamosci%20-%20Jolanta%20Tambor(2).pdf.
6. Trapszyc A., *Kujawy*, <http://www.nasze.kujawsko-pomorskie.pl/etnografia/kujawy.html>.

Constitutional features of Kuyavian identity on the basis of „Kuyavian legends, myths and folk tales” by Antoni Benedykt Łukaszewicz

Abstract

The aim of this article was to present the features constituting Kuyavian identity on the basis of the study of Antoni Benedykt Łukaszewicz titled *Kuyavian legends, myths and folk tales*. The analysis of the oldest written text showed that this comprises:

- referring to founding myths which are created and spread in order to confirm the settlement of the group and its long existence (almost since prehistoric times) in the given area;
- commitment to the catholic religion (which is not an obstacle to combine religious practices with magical practises present in the folk beliefs);

- memory of the past (especially the heroic past, such as the battle of Płowce, also such traumatic and painful events as World War II, the suffering and persecution of the inhabitants of Kuyavia in various periods, the division of the region caused by the annexations);
- relation to the places (architectural monuments, churches, manor houses) which are a heritage received from previous generations;
- the awareness of the wealth of the local folklore and habits (not always being practised nowadays, but still existing in cultural memory);
- dialect (although it is not used in communication, it still has a symbolic value underlining the identity of the region).

Keywords: Kuyavia, identity, the components of identity